

OPEN ACCESS

*Corresponding author
Firas Tahsin Sabir
firmas.sabir@su.edu.krd

RECEIVED :22 /07/2025
ACCEPTED :07/10/ 2025
PUBLISHED :15/12/ 2025

Anahtar Kelimeler:

Halim Giray Sultan,
Birleşik Fiil,
Dil Özellikleri,
Yardımcı Fiil.

Divân-ı Hâlim Girây Sultan Eserinde Birleşik Fiiller

Firas Tahsin Sabir / Türk Dili Bölümü, Diller Fakültesi,Salahaddin Üniversitesi-Erbil, Irak.
İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Koya Üniversitesi, Koya 44023, Federal Irak Cumhuriyeti.

Goran Salahaddin Shokor / Salahaddin Üniversitesi, Diller Fakültesi, Türk Dili Bölümü- Irak.

Özet

Bu makale; Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Halim Giray Sultan'ın "Divanında Ses ve Şekil Bilgisi İncelemesi (Metin, Sözlük Çalışması)" adlı doktora tezi çalışmasının dil özelliklerini içermektedir. Divan 64 sayfadan oluşan 18.yüzyılın sonu ve 19.yüzyılın başlangıcında yaşamış bir şairin Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan bir şiir kitabıdır. Çalışmamızın "Birleşik Fiiller" başlığı, dilin işlediği, sözcüklerin bir araya geldiği ve anlam katmanlarının oluştuğu konuları vurgulamayı amaçlamaktadır. Türkçenin dilbilgisel şekillerinden biri birleşik fiillerdir ve dilin dinamikliğini ve estetiğini yansıtan önemli bir oluşumdur. Hedef, eserde bu fiiller nasıl, hangi şekilde işlenmiş ve sıralanmıştır. Çalışma, tarihi bir metnin dilsel açıdan analizine ve klasik Türk edebiyatı dil incelemelerine katkı sağlamayı hedeflemektedir. İncelemedeki fiillerin çoğu günümüzde kullanılmaktadır. Başlıklar eserde tespit edilen fiillerin türüne göre verilmiştir.

About the Journal

Zanco Journal of Humanity Sciences (ZJHS) is an international, multi-disciplinary, peer-reviewed, double-blind and open-access journal that enhances research in all fields of basic and applied sciences through the publication of high-quality articles that describe significant and novel works; and advance knowledge in a diversity of scientific fields. <https://zancojournal.su.edu.krd/index.php/JAHS/about>

1. Giriş

Türk hanedanlarından Halim giray 1186 / 1772 yılında Kırım'da dünyaya gelmiştir. Şehbaz Girayın oğludur. İstanbul'da kısa bir zaman kalmasından sonra Çatalca'ya yerleşmiş. 1239 / 1823 yılında vefat etmiştir (teis.yesevi, 2025).

Eserleri:

Divan-ı Halim Giray/ Hicri 1257/ Gülbün-i Hanan/ Hicri 1287

Çalışmada "Divan-ı Halim Giray Sultan" adlı eserde geçen birleşik fiiller ele alınmıştır. Eserde 1215 birleşik fiil bulunmuştur. Bunlar daha çok yardımcı fiille kurulan birleşik fiillerdir. Sıfat-fiil+ yardımcı fiil (karmaşık fiiller) öncelik fiiller, anlamca kaynaşmış fiiller, niyet, isim+ esas fiil, alışkanlık, zarf-fiil+ fiil (tasvir fiilleri), gör- fiiliyle yapılan süreklilik ve yeterlilik fiilleri başlıkları altında birleşik fiiller tespit edilmiştir.

Topaloğlu, birleşik eylem, yardımcı fiil+ isim ya da fiil şekline eklenmesiyle oluşan söz öbeğidir. Bu durumu "reddetmek", "emreylemek", "namaz kılmak", "gelebilmek", "düşeyazmak", "gidedurmak" ve "bakakalmak" gibi örneklerle açıklamıştır (Topaloğlu, 1989, s. 42-43).

Karahan, birleşik fiilleri bir eylemi ifade etmek veya betimlemek için bir araya gelen kelime grupları olarak tanımlar. "Birleşik fiiller"i iki çeşide ayırır: "bir hareketi karşılayan ve "bir hareketi betimleyen birleşik fiiller" (Karahan, 2010, s. 73).

Zeynep Korkmaz, "birleşik eylemler"i isim cinsli bir kelimenin olmak, etmek, eylemek gibi yardımcı fiillerle birleşmesiyle ya da iki farklı fiil türünün anlamca birleşmesiyle tanımlar (Korkmaz, 1992, s. 27).

Birleşik fiil, "yardımcı fiil+ isim" veya fiil biçiminin ortaya getirdiği kelime takımıdır, diyor. ad veya eylem ögesi önce, sonra "yardımcı fiil" gelir (Ergin, 2011, s. 386).

Zeynep Korkmaz, birleşik fiilleri üç kategoriye ayırır. Bunlardan ilki, etmek, kılmak, olmak, bulunmak gibi yardımcı fiillerle birleşerek karmaşık fiillerden oluşur. İkinci kategori, sıfat-fiilin ardından olmak yardımcı fiilinin kullanılmasıyla oluşturulurlar. Üçüncüsü, tasvirî fiiller iki fiilin birleşiminden oluşur ve ilk fiil her zaman zarf-fiil biçimindedir. Tasvir fiiller, "esas fiilin zarf-fiil haliyle, bu fiildeki eylem veya durumu tasvir eden yardımcı eylemin has bir mana yaratacak biçimde birleşip bütünleşmesiyle oluşan birleşik eylemlerdir" (Korkmaz, 2009, s. 150-153). -abilmek, -amamak, -a durmak, -ı vermek, -a yazmak bu tanıma dahil olan kullanımlardır (Korkmaz, 1992, s. 146).

Leyla Karahan, Korkmaz'ın görüşüne benzer bir sınıflandırma kullanarak birleşik fiilleri söz dizimi bağlamında ele alır. Bir birleşik fiil, bir isim ögesi+ yardımcı fiilden oluşan yapılar veya bir fiil ögesi+ yardımcı fiilden oluşan yapılar ve anlam açısından bütünleşmiş birleşik fiiller olarak isimlendirilir. Bu sınıflandırmayı incelerken tasvirî gramer anlayışının temel ilkeleri göz önüne alınmıştır (Karahan, 1995, s. 36-39).

Karaağaç, bu birleşik yapılarda yardımcı eylemlerin isimden eylem ve eylemden eylem türetme ekleri gibi görevleri yerine getirdiğini belirtir. Yeterlilik, tezlik, sürerlilik ve yaklaşıma gibi tasvir fiilleri özellikle "fiil + fiil" yapısında incelerken, zarf-fiil eki almış bir fiilin ardından gelen yardımcı fiilin ekinin bir nevi fiilden fiil yapım eki olarak kabul edildiğini belirtir. Karaağaç, tasvirî fiilleri incelemek için genellikle "fiil + fiil" yapısal çerçevesini kullanır (Karahan, 2004, s. 204-206).

Buna göre bilim insanların sözlerinin müşterek niteliği, birleşik eylemlerin tek bir eğilimi desteklemekte bir yere vardıklarıdır.

Birleşik fiillerin mevcut sınıflandırmaların temelinde şu dört yapı ortaya çıkar:

"1. İsim + yardımcı fiil, 2. fiil + zarf-fiil eki+ yardımcı fiil (tasvir fiilleri), 3. İsim + fiil (deyimleşmiş kalıplar, 4. Fiil (kip ekli/fiil + sıfat-fiil ekli fiil/ isim işlevli çekimli fiil) + yardımcı fiil".

2. Yöntem

Bu çalışma, Halim Giray Sultan'ın Divanı'nda bulunan birleşik fiilleri betimleyici bir yaklaşımla incelemiştir. Birleşmiş fiiller, özellikle "deyimleşmiş kalıp fiiller", "isim + yardımcı fiil" ve "fiil + yardımcı fiil" gibi yapılarına ve oluşum biçimlerine göre kategorize edilmiştir. Bununla birlikte, birleşik fiillerin anlamsal işlevleri göz önüne alındığında, bu fiillerin kullanılması kanıtlanmıştır. Osmanlı Türkçesi dil bilgisi kaynakları ile elde edilen veriler karşılaştırıldı ve metin içi kullanım

özellikleri değerlendirildi.

3. Yardımcı Fiiller ile Oluşan Birleşik Fiiller

Farsça, Arapça ve Türkçe lafızları fiilleştirmek için yardımcı fiillerle yapılan birleşik fiil biçimi yaygındır. Eserde kullanılan Et-, eyle-, kıl-, ol-, i- gibi fiiller yardımcı fiiller olarak kullanılmıştır.

3.1. et- Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller

Ketm et- "örtbas etmek", şikest et- "kırmak, bozmak", âfet et- "felaket", coşkun et- "heyecanlı etmek", hâll et-, Nevâziş et- "sevgi göstermek", şitâb et- "acele etmek", teşriif et- "şereflelendirmek", luţf et-, bend et- "engellemek", katl et- "öldürmek", rahm et-, kayd et-, seyr et-, su'âl et- "soru sormak", teşbih et- "benzetmek", ta'ciz et-, şabr et-, Endişe et-, şeyda et- "deli etmek", ihyâ et- "diriltmek", ruhsârı et- "yüz, yanak", tecâvüz et-, tamâm et-, hâtır et-, nidâ et- "seslenmek", kâr et-, 'inâyet et- "yardım etmek", yâd et- "hatırlamak", Hezer et- "dikkat etmek", cünûn et- "deli etmek", resm et-, taqdîm et- "sunmak", 'arz et- "iştiğâl et-", vişâl et- "kavuşmak", nev-nihâl et- "genç fidan", cidâl et- "tartışmak", vebâl et- "günahına ortak olmak", hasbihâl et- "sohbet etmek", faşl et- "ayırarak", harâb et-, diqqat et-, hâşıl et- "elde etmek", mest et-, ibrâm et- "ısrar etmek", kıyâs et-, âh et-, hayâl et-, Taḥammül et-, Teneffüs et-, fikr et- gibi kelimeler bulunmaktadır.

3.2. eyle- Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller

peydâ eyle- "meydana getirmek", mihr ü vefâ eyle-, mest eyle-, yâd eyle-, Te'âkub eyle- "takip etmek", va'd eyle-, itlâf eyle- "yok etmek", taḥammül eyle-, seyr eyle-, 'arz eyle-, zann eyle-, ḥalîm eyle- "hoşgörülü olmak", şâyân eyle- "layık olmak", Temâşâ eyle- "seyretmek", 'unvân eyle-, neyleyim, ittihâd eyle- "birleşmek", def' eyle- "uzaklaştırmak", taraf eyle-, şümâr eyle- "hesaplamak", ta'lik eyle- "ertelemek", 'azm eyle- "karar vermek", niyyet eyle-, kesb eyle- "edinme", kayd eyle-, 'alîm eyle-, gûş eyle- "kulak vermek", tanzîr eyle- "benzetmek", ḥattın eyle- "hattını çizmek", setr eyle- "korumak-örtbas etmek", temellük eyle- "sahiplenmek", tereddüd eyle-, firağ eyle-, seyr eyle-, ser-firâz eyle- "başı dik olmak", meyl eyle-, çâre eyle-, hemtâ eyle- "denk olmak", müdârâ eyle- "idare etmek", cevr eyle-, luţf eyle-, kaşd eyle-, tağayyür eyle- "değiştirmek", fikr eyle-, âzmâyîş eyle- "deneme-sınama", teng ü târ eyle- "daraltmak", reşk eyle- "kıskanmak", beyân eyle-, naqş eyle-, âşinâlık eyle-, istiḥâre eyle- "danışmak", istişâre eyle-, pâre pâre eyle-, kare eyle-, âşikâre eyle- "belli etmek", luţf eyle-, şûḥa eyle- "alay etmek", hemîşe eyle- "daimi kılmak", fiğân eyle-, pest eyle- "uğursuzluk", bülend eyle- "yükseltmek", taqlîd eyle-, i'tirâf eyle-, iḥsân eyle-, ḥicâb eyle- "örtmek", 'id eyle- "bayram etmek".

3.3. kıl- Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller

te'sîr kıl-, taḥayyül kıl- "hayal etmek", binâ kıl- "inşa etmek", heb kıl-, feryâd kıl-, iḳâz kıl- gibi az sayıda örnek kelimeler kullanılmıştır.

3.4. ol- Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller

kül ol-, 'aşk ol-, fâriğ ol- "boşvermek", nuql ol- "nakledilmek", var ol-, fevt ol- "ölmek-yitmek", hem-bezm ol- "bıkmak", âfet ol- "felaket olmak", Şâdâb ol- "mutlu olmak", tamâm ol-, şevk-âbâd ol- "neşelenmek", mâlik ol-, 'âşık ol-, ten ol-, ḥalvet ol- "yalnız kalmak", rağbet ol- "talep görmek", dilşâd ol-, la'lin ol- "kırmızı olmak", kûy ol- "köy", maḳbûl ol-, lâl ol-, sensiz ol-, vâşıl ol- "ermek", pür-nemde ol- "ıslak olmak", ye's ol- "ümitsizliğe düşmek", hâk ol-, ma'zûr ol- "affetmek", kat' ol- "kesilmek", bîğâne ol- "yabancı olmak", mecnûn ol-, maẓmûn ol-, âzâd ol-, kıl ü kâl ol- "dedikodu", cânân ol-, fâş ol- "açığa çıkmak", fevt ol-, eşir ol-, müfid ol- "yararlı olmak", serve ol- "hizmet etmek", düş ol- "rüya olmak", tûtîyâ ol- "gözde olmak", Naqş ol-, dâ'ir ol- "ilgili olmak", cem' ol-, zâr ol- "ağlamak", kibâr ol-, neş'edâr ol- "neşeli olmak", intizâr ol- "beklemek", yâr ol-, gubâr ol- "toz olmak", mihr-iştihâr ol- "duyurmak", nisbet ol- "ilgi olmak", 'ayb ol-, cennet ol-, cünbiş ol- "eğlence olmak", hâşıl ol-, muntazır ol- "intizar etmek", gördüm gibi ol-, şubḥ ol- "sabah olmak", ruḥşat ol-, lâl ol-, cüdâ ol- "ayrılmak", derd ol-, âfet ol-, tamâm ol-, fâriğ ol- "vazgeçmek", destgir ol- "tasarruf etmek", 'âlem ol-, kaţ' ol- "kesilmek", sevdâsı ol-, sitemkâr ol-, esrâr ol-, nâr ol- "ateş olmak", ḥalâş ol- "bitmek", vefâdâr ol-, bidâr ol- "ayılmak", vâşıl ol- "kavuşmak", maḥv ol-, âteş ol-, hemdem ol-, münevver ol- "aydın- antelektüel", mâlik ol-, 'ahd ol-, sultân ol-, sermest ol-, maḥşer ol-, gamḥâr ol-, tekrâr ol-, Ḳaddîn ol- "peki", efvân ol-.

3.5. i- Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller

Zeynep, iki farklı yerde benzer tanımlamalar kullanıyor: (Cevher fiili) Osmanlıcada, er-yardımcı

eyleminin E.T. er- > ir- > i- şeklinde ilavesinden türeyen, isim cinsli sözcüklerin yüklem olarak istimalini edinen ve "birleşik fiil" çekimlerinde de fonksiyon alan fiil. Ek-fiilin hikâye, rivâyet ve şart şekilleri, -DI/ -DU, -mİş/ -mUş ve -sA ekleriyle genişletilir: Atılğan-dım (atılğan i-dim), atılğan değildim (atılğan değil i-dim), atılğan-mışım (atılğan i-mişim), atılğan değilsem (atılğan değil i-sem) vb (Korkmaz, 2007, s.81).

Eski Türkçede er-, "olmak" yardımcı fiilinin er->-ir->i- değişimi ile birleşen ek-fiil, Türk gramerinde çeşitli terimlerle anılır. Bu fiili günümüzde "i-" olarak adlandırsak da, yalnızken bir manası yoktur. Ana eylemlerde olduğu gibi yapım ekleri ile genişletilemez ve yalnızca "i" biçimiyle kullanılır (Korkmaz, 2009, s. 702).

- Eski Türkçe er- mek > Eski Orta Türkçe i-mek > Yeni Türkçe –mek (Vural, 2013, s.47).

Ölmek **ne idi** derd-i muhâbbetle Fehîmâ, Ben gördüğümde heste-i **nâz idi** çeşm-i yâr, Vaşf-ı dilberde Sürûrî ile ben **hemdem idim**, **Memnûn idim** bugünleri ben bâri görmesem, **Münkir idim** zamânede sıhrin vücûdunu, **Kim idi** yâr ile gülşendeki bülbül gülüşin, **Añlar idi** kuşûr-ı cünûn-ı muhâbbetin.

4. Sıfat-Fiil + Yardımcı Fiil (Karmaşık Fiiller)

Korkmaz, Öncelik görevindeki karmaşık eylemler, -mış geç.zaman sıfat-fiili ile oluşan ve "birleşik fiil" içinde bulunduğu zamandan daha evvel meydana gelen bir oluşu ortaya koyar (Korkmaz, 2014, s. 200):

4.1. Öncelik Fiilleri

Öncelik (karmaşık) fiilleri (-mİş ol-) örnekleri:

‘Âşıkım ‘âşık saña ey âfet-i cân **bilmiş ol**, Eylerim şimden gerü ahvâlîm i‘lân **bilmiş ol**, Olmadı ketm etmeye bu sırrı imkân **bilmiş ol**, Dilde dâğ-ı hasretiñ oldu nümâyân **bilmiş ol**, Tâ-be-key ‘aşkıñ edem şinemde pinhân **bilmiş ol**, Mecnûn eger **erişmiş olaydı** zamânıma, Bahâr-ı nâzı geçmiş rengi **şolmuş ol** sitem-hûyuñ.

4.2. Niyet Fiilleri

Sadece bir örneğe rastlanmıştır.

n'ola.

5. Zarf-Fiil+ Fiil (Tasvirî Fiiller)

3. gruptaki birleşik fiiller, iki fiilin birleşmesinden oluşmuştur. Birinci fiil bir zarf-fiil durumundadır. Buna, esas fiilin anlamını tasvir eden ve ona yeni bir anlam özelliğini katan yardımcı fiil eklenir: tasvir edici yardımcı fiil olarak kullanılan bil-, dur-, gel-, yaz-, ver-, kal-, gör-, ile kurulur. (Korkmaz, 2014, s. 200).

5.1. Yeterlik Fiilleri

Yeterlik fiilleri, asıl fiil+ -(y)-A+ bil-, olumsuz şekli, asıl fiil+ -(y)-A+ -mA şeklinde yapılmaktadır. Ergin, "yardımcı fiiller" anlamlarıyla değil, yalnız yardımcı fiil işlevi ile çekim unsuru olarak görev görürler. Bunlardan bil'in işlevi iktidar, kolaylık gibi anlamlar ifade ederler (Ergin, 2011, s. 387).

‘Uşşâk **edebilsün** mi o şahbâzî ferâmûş, Ne terk-i nâz **edebildi** o şûh-ı mümtâzım, Olamaz gönçe-çin-i bâğ-ı ruhuñ, Görünce lâl olurduñ ‘aşkla **yalvara bilmezdim**, Nüktesin fark **edemez** diğkât-i inzâr-ı hayâl, Mürg-ı dil **kırtulamaz** zülf-i siyehkârından, Cûy-ı şîre **beñzemez** mi yem şeb-i mehtâbda.

5.2. Süreklilik Fiilleri

Bir fiilin –a, -e bağ-fiiliyle dur-, kal-, gel-, gör-, fiillerinin birleşmesinden meydana gelen birleşik fiil 'süreklilik fiili' denir. Süreklilik fiili yapılırken bazen –Ip bağ-fiili ile durmak fiili de kullanılır (Hengirmen, 2005, s. 270).

5.2.1.  ur- / dur- Yardımcı Fiili ile Yapılan Süreklilik Fiilleri

Gönül gitmişdi kûy-ı yâre hâlâ **gelmemiş  ursun**, Bu günlerde gelürse gelsün ammâ **gelmemiş  ursun**, Ezelden bezm-i ehl-i derde şahbâ **gelmemiş  ursun**,  utalım ‘aşka ikbâl-i dünyâ **gelmemiş  ursun**, Ayak başmış o şûh-ı kıne-peymâ **gelmemiş  ursun**, Hâlimâ hâtıra bir hoşca ma‘nâ **gelmemiş  ursun**.

5.2.2.  al- Yardımcı Fiiliyle Yapılan Süreklilik Fiilleri

Eserde sadece bir örneğe rastlanmıştır.

Maḥv **olub ḳal**.

5.2.3. gel- Yardımcı Fiili ile Yapılan Süreklilik Fiilleri

Gel- yardımcı fiili ile kurulan süreklilik fiilleri, asil fiildeki oluş ile kılışın alışkanlık hâlinde sürmekte bulunduğunu gösterir. Esas fiil -(y)A zarf-fiil yapısındadır. Ancak yardımcı fiilin -(y)İp zarf-fiilinden sonra geldiği de olur” (Korkmaz, 2009: 824). Yüzin görüp urur yire özin her dem gül-i hod-rû (Gülsevin, Boz, 2010: s.101).

Eserde -Up gel- ve Ur gel- şekillerinde kullanılmıştır.

Luṭf **edüb gelse** ḥayâliñ bir nezâret eylese, Mâtem **görünür gelse** daḥi ‘îd görünmez.

5.2.4. git- Yardımcı Fiili ile Yapılan Uzaklaşma Fiilleri

Zeynep Korkmaz uzaklaşma fiilleri, git- yardımcı fiili ile kurulan, esas fiildeki oluş ve kılışın uzaklaştığı gösteren birleşiklerdir: olagit-, akıp git-, dalıp git-, uzayıp git- gibi fiilleri verir (Korkmaz, 2014, s. 201).

Up **git-** fiiliyle yapılan süreklilik fiilleri için eserde sadece bir örnek bulunmaktadır.

Beni ḡarib **koyub gitdi** kûy-ı yâre diriḡ.

5.2.5. İkili Birleşik Fiiller

Bu gruptaki bir bölüm birleşik fiiller de iki ayrı fiilin belirli biçim kalıpları içinde bir araya gelip kaynaşmasından oluşmuştur. Anlamca birbirine yakın ya da zıt fiillerin meydana getirdiği bu birleşiklerde, esas fiil genellikle -(y)İp zarf-fiil yapısındadır: alıp ver-, dolup taş-, uçup git-, yürüyüp git-, vb. (Korkmaz, 2010, s. 201) eserde sadece bir örnek bulunmaktadır.

Ḥaṭ **gelüb irdi** (verdi) ḡurûba âftâb-ı tal‘atıñ.

5.2.6. gör- Yardımcı Fiili ile Yapılan Süreklilik Fiilleri

E.A.T. ve Anadolu ağızlarında esas fiile "sürekli bir çaba gösterme" görevi yapan tasvir fiili çok azalmış ve kaybolmaya yüz tutmuştur. Yine, "sürekli bir çaba, istek ve rica" olduğunu söylüyor (Korkmaz, 2009, s. 829).

Eserde -A gör- şekilleri kullanılmıştır.

Sen yine ketm **edegör** bizden raḳibiñ ḥâlini, Ey dil **giregör** meykede-i ‘irfâna, **Şavagör** bir ayaḡla başdan.

6. İsim+ Esas Fiil Olan Birleşik Fiiller

Ad kavramını fiilleştirmek için nesne olan adlarla birleşen bazı fiiller, birleşik fiillere benzer şekilde çalışır. Bu eylemler kılış ve oluşla sınırlı değildir. Yarı yardımcı fiillere "al-", "ver-", "bul-", "gör-" ve "koş-" gibi terimler kullanırız (Banguaḡlu, 1974, s. 316).

Kilki aldıḳça ḳalemlî gibi her dem deste, şâne al-, Züvvâr-ı bezm-i ḥüsnüñe luṭf et **gülâb ver**, Naẓm-ı Ḥalîm-i bî-dile gel sen **cevâb ver**, Keyf-i **diger verdi** şahbâ-yı tegâfûl sâḳiyâ, Serây-ı köhne **revnaḳ buldu** mı bâḡ-ı cemâliñden, Dil-**ḥeste görünce** beni ol şûḥ ṭabîbim, **Nedem görmek** muḳadder ise cânân ol zamân ister, Tâ çeşmime ol ḡurra-i **ümmid görünmez**, **Mâtem görünür** gelse daḥi ‘îd görünmez gibi örneklere rastlanmıştır.

7. Deyim Fiilleri / Anlamca Kaynaşmış - Deyimleşmiş Birleşik Fiiller

Yâriñ heves-i la‘li ile **zülfüne düşdüm**, Cân vermek âniñ yoluna bir şey mi Ḥalîmâ, ‘Aḳlı **gözüne gelmiş** içüb bâde-i ḥamrâ, Gelse **ayaḡın öpmege** Cemşîd görünmez, Ḥalka **ḡavḡâ düşürür** nâz ile olduḳça ḥamûş, Yine emvâc-ı ḥayret **başdan aşdı** yâri gördükde, Baḡr-i muḥîṭ-i **vaḥdete düşdükde** fülk-i dil, **Maḥv olub ḳalmamışdı** dilden eşer, ‘**Alemi ḳırdın geçirdiñ** ṭiḡ-i ebrûlarla sen, **Gönül gitmişdi** kûy-ı yâre ḥâlâ gelmemiş ṭursun, **Reng âlur** bâde-i ḥamrâ leb-i ḡülnârından, **Mest olur** rûḡ-ı suḡan neş‘e-i ḡüftârından, Bir ocaḳlı ḡuzelin âteş-i ‘aşḳına **düşüb**, Ḡamzeñ **ḥadengi düşmedi** bir kere yanıma, Raḳible nice gün **ḳaldı gitdi** gelmedi yâr, Cümleñiñ âşârını **gözden geçirdim** ey Ḥalîm, Geceler **ḥâṭıra geldikçe** ḥayâl-ı vaşlı, Beni **mest eylemişdir** sâḳiyâ şahbâ-yı istiḡnâ, Bütün enhârî **çoşkun etdi** heb mecnûndur cânâ, Diriḡa **fevt olursam** derd-i firḳatden şeb-i ḡamda.

Eserdeki fiillerin çoḡunu teker teker incelenirse tabii hala anlamca kaynaşmış fiiller ortaya çıkacaktır. Fakat sadece bu kadarı örnek olarak gösterilmiştir.

Sonuç

Sonuç olarak, Halim Giray Sultan'ın Divân adlı eserinde bulunan birleşik fiil yapılar anlam ve dil bilgisi açısından gruplara ayrılmaktadır. Divanda bulunan çok sayıda birleşik fiil, Osmanlı Türkçesinin 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarındaki kullanım özelliklerini göstermekle kalmaz, aynı zamanda divan edebiyatı metinlerinin birleşik fiil sınıflandırmalarının karşılıklarını da göstermektedir.

Deyimleşmiş fiiller, fiil+ sıfat- fiil eki+ yardımcı fiil, fiil+ isim+ yardımcı fiil gibi temel yapıları inceler. Yardımcı fiiller, et-, eyle-, kıl-, ol-, i- ve diğerleri gibi çok çeşitli anlamlara ve işlevlere sahip olabilir. Bu yardımcı fiillerin Türkçe fiil kökleriyle Arapça ve Farsça isimlerle birleştirilmesiyle çok çeşitli ifadeler oluşmuştur.

Çalışma, öncelik, niyet ve alışkanlık bildiren fiillerin yanı sıra süreklilik ve yeterlilik gibi tasviri birleşik fiil türlerinin kullanıldığını göstermiştir. Bu, Halim Giray Sultan'ın anlatım yeteneğini göstermektedir.

Halim Giray Sultan'ın Divânı, hem döneminin dil özelliklerini yansıtan önemli bir kaynak olarak hem de birleşik fiil türlerinin zenginliği ve çeşitliliği açısından değerli bir inceleme alanı sunar. Bu çalışma, ileride yapılacak benzer dil bilimsel çalışmalara ışık tutacak ve klasik Türk edebiyatı metinlerinin dil yapısını anlamada önemli bir katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- BANGUOĞLU, Tahsin (1974). Türkçenin Grameri, İstanbul: Baha Matbaası.
- ERGİN, Muharrem (2011). Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- GÜLSEVİN, Gürer; Boz Erdoğan (2010). Eski Anadolu Türkçesi, 2. bs., Ankara: Gazi Kitap Evi
- HENGİRMEN, Mehmet (2005). Türkçe Dilbilgisi, Ankara: Engin Yayınevi.
- İLHAN, Metin; AKTAN, M. Felat (2017). "Kelile ve Dimne'de Eski Anadolu Türkçesi Dil Unsurları." Kesit Akademi, 11, s.491-498.
- KARAAĞAÇ, Günay (2013). Türkçenin Dil Bilgisi, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAHAN, Leyla (1995). "Türkçede Söz Dizimi, Cümle Tahlilleri", Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAHAN, Leyla (2010). Türkçede Söz Dizimi, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAHAN, Leyla (2004). Türkçede Söz Dizimi, 7. bs., Ankara: Akçağ Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep (2007), Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (1992). Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep (2009). Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep (2014). Türkiye Türkçesi Grameri -Şekil Bilgisi-, 4.bs. Ankara: TDK Yayınları.
- TOPALOĞLU, Ahmet (1989). Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü, Ötüken, İstanbul.
- VURAL, Hanifi (2013). Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, II, s. 42-49.
- (<https://teis.yesevi.edu.tr/%20madde-detay/halimi-halim-geray-sultan/>(Erişim Tarihi:16-06-2025).

کرداری ئاویتە له دیوانی حەلیم گیرای سولتان

گوران صلاح الدین شکر

بەشی زمانی تورکی، کۆلیژی زمان، زانکۆی سەلاحەددین-
هەولێر، هەریمی کوردستان، عێراق

goran.shokor@su.edu.krd

فراس تحسین صابر

بەشی زمانی تورکی، کۆلیژی زمان، زانکۆی سەلاحەددین-
هەولێر، هەریمی کوردستان، عێراق
بەشی کارگێری، فاکالتي زانستە مرۆڤایەتی و کۆمەڵایەتیەکان،
کۆیە 44023، کۆماری عێراقی فیدرال.

firas.sabir@su.edu.krd

پوختە

ئەم توێژینەوهیە کە لەسەر بنەمای تیزی دکتورامان بە ناوی "شیکاری فونۆلۆژی و مۆرفۆلۆژی له دیوانی حەلیم گیرای سولتان (دهق، فەرهنگ)"، ئامادەکراوه. بەدواداچوون بۆ تاییبەتمەندییە زمانییەکانی یەکیک لە کەسایەتیە گرنگەکانی ئەدەبی تورکی دەکات. دیوان کۆمەڵە شیعریکی ٦٤ لاپەرەیه و بە زمانی تورکی عوسمانی لەلایەن حەلیم گیرای سولتان نووسراوه، له نیوان کۆتایی سەدهی ١٨ و سەرەتای سەدهی نۆزدەهەمدا ژیاوه. ناوێشانی لیکۆلینەوهکەمان، "کرداری ئاویتە"، ئامانجی جەختکردنەوه لەسەر ئەو پێگایانە یە کە زمان کاردەکات، وشەکان تیکەل دەبن و چینهکانی مانا دروست دەبن. کرداری ئاویتە یەکیکە لە قۆرمەکانی ریزمانی زمانی تورکی و پیکهاتەیهکی بەرچاوه کە رەنگدانەوهی دینامیزم و جوانیاسی زمانه. ئامانج لەم لیکۆلینەوهیە چۆن و بە چ شێوهیەک ئەم کردارانه بەکاردههێنرین و له کارهکهدا ریکدهخرین.

ئامانجی توێژینەوهکە بەشداریکردنە له شیکاری زمانهوانی دهقیکی میژوویی و لیکۆلینەوه له ئەدەبیاتی کلاسیکی تورکی. زۆر بەی کردارەکانی ئەم لیکۆلینەوهیە لەمرۆدا بەکاردههێنرین. ناوێشانهکان بەپێی جۆرهکانی کردار کە له بەرهمهکهدا دهستنیشانکراون، دراون. **وشە سەرەکییەکان:** حەلیم گیرای سولتان، کرداری ئاویتە، تاییبەتمەندی زمان، کرداری یارمەتیدەر.

الأفعال المركبة في ديوان حليم كيراي سلطان

گوران صلاح الدین شکر

قسم اللغة التركية، كلية اللغات، جامعة صلاح الدين-اربيل، اقليم
كوردستان، العراق

goran.shokor@su.edu.krd

فراس تحسین صابر

قسم اللغة التركية، كلية اللغات، جامعة صلاح الدين-اربيل، اقليم
كوردستان، العراق
قسم الإدارة، كلية العلوم الإنسانية والاجتماعية، كويە 44023، جمهورية
العراق الاتحادية.

firas.sabir@su.edu.krd

المخلص

هذه الدراسة مستلّة من أطروحتنا للدكتوراه بعنوان "دراسة في علمي الصوت والصرف في ديوان حليم كيراي سلطان (نص، معجم)"، وتهدف إلى تحليل الخصائص اللغوية لأحد أبرز الأسماء في الأدب التركي. الديوان عبارة عن كتاب شعري مكتوب باللغة التركية العثمانية، ويتكون من 64 صفحة، ألفه شاعر عاش في أواخر القرن الثامن عشر وبداية القرن التاسع عشر. ويهدف فصل "الأفعال المركبة" من دراستنا إلى تسليط الضوء على القضايا المتعلقة بتفاعل اللغة، وتآلف الكلمات، وتكوّن طبقات المعنى. تُعدّ الأفعال المركبة إحدى البنى النحوية في اللغة التركية، وهي ظاهرة تعبّر عن ديناميكية اللغة وجمالياتها. والغاية من هذا البحث هي الكشف عن كيفية توظيف هذه الأفعال في الديوان، والأساليب التي اتبعت في ترتيبها وصياغتها. تهدف هذه الدراسة إلى المساهمة في التحليل اللغوي للنصوص التاريخية، وإثراء الدراسات اللغوية في الأدب التركي الكلاسيكي. كما أن معظم الأفعال التي تم تحليلها في هذا البحث لا تزال قيد الاستخدام حتى يومنا هذا. وقد تم تصنيف العناوين بحسب أنواع الأفعال المركبة التي تم تحديدها في الديوان. **الكلمات المفتاحية:** حليم كيراي سلطان، الفعل المركب، الخصائص اللغوية، الفعل المساعد.

Compound Verbs in the Divan-ı Halim Giray Sultan**Firas Tahsin Sabir**

Department of Turkish Language, College of Languages, Salahaddin University – Erbil, Kurdistan Region. Iraq

Department of Administration, Faculty of Humanities and Social Sciences, Koya University, Koya 44023, Kurdistan Region – F.R. Iraq

frs.sabir@su.edu.krd

Goran Salahaddin Shokor

Department of Turkish Language, College of Languages, Salahaddin University – Erbil, Kurdistan Region. Iraq

goran.shokor@su.edu.krd

Abstract

This study is derived from our doctoral dissertation titled "A Morphological and Phonological Study of the Divan of Halim Giray Sultan (Text and Lexicon Study)" and aims to examine the linguistic features of one of the prominent figures in Turkish literature.

The divan is a poetry book written in Ottoman Turkish, consisting of 64 pages, authored by a poet who lived at the end of the 18th and the beginning of the 19th century. The section titled "Compound Verbs" in our study aims to highlight issues related to linguistic structure, the interaction of words, and the formation of layers of meaning.

Compound verbs are one of the grammatical structures of Turkish and represent a significant formation that reflects the dynamism and aesthetics of the language. The main objective is to analyze how these verbs are used and structured within the text.

This study aims to contribute to the linguistic analysis of historical texts and to the broader field of language studies within classical Turkish literature. Most of the verbs examined in this study are still in use today. The headings are organized according to the types of compound verbs identified in the divan.

Keywords: Halim Giray Sultan, Compound Verb, Linguistic Features, Auxiliary Verb.